

Оилавий тарбиянинг муҳим жиҳатлари

ЖДПИ катта ўқитувчиси

Д. Абдувахобова

ЖДПИ ўқитувчиси

Ш. Муртазаева

Инсониятнинг кўпайиши табиат қонуни бўлгани каби, бола дунёга келган кундан бошлаб ота-онанинг бола тарбияси учун жавобгарлиги ҳам бизнинг жамиятимизнинг қонунидир. Азалдан бола тарбияси билан ёшлигидан, асосан, она шуғулланган, отанинг асосий вазифаси оилани боқиш бўлиб, уйда бўлган вақтда болани назорат қилиб боришдан иборат эди. Бугунги оилавий тарбия, “Миллий ва замонавий ўзбек боласининг сиймоси қандай бўлиши керак?” деган саволга жавоб талаб қилмоқда. Бугунги бола ўтган аср боласидан кескин фарқ қилади, ўзбек ўғил-қизлари замонавий комил инсон сиймосига эга бўлмоғи лозим. Табиийки, бу жараёнда оилавий тарбиянинг ўрни беқиёс.

Бола, асосан, оилада тарбияланади. Оила ўз муҳити орқали боланинг дунёқарашига ва хулқига доимо ўз таъсирини ўтказиб туради. Ибн Сино таъбирича, ота-она бола тарбиясини унга исм қўйишдек олийжаноб вазифадан бошлайди. А.Авлоний эса бу соҳада биринчи навбатда боланинг соғлиги ҳақида қайғуриш лозимлигини таъкидлайди. Таълим фақат сўз ва ўргатиш билан бўлса, тарбия ва амалий иш ва тажриба воситасида амалга оширилади.

Ота-она тўғри тарбия олиб боришга изланиш, ўқиш ва тажриба орттириш орқали эришади, яна шуниси аҳамиятлики, боладаги барча хислатлар ахлоқ билан камолга етади. Шу боис тарбия яхши ахлоқ билан безатилмоғи керак. Ахлоқий тарбияга эса оилада асос солинади. Бу ўринда ота-оналар ва уларнинг шахсий ибрати намуна ҳисобланади, чунки ота-оналар бола ҳаётидаги илк тарбиячиларидир. Шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, болага ҳеч нарса намуна кучидек таъсир кўрсата олмайди. Оилавий тарбия ижтимоий тарбиянинг бир қисми бўлиб, боланинг ижтимоий, эмоционал, хулқий ва бошқа сифатларга асос солади, теран шакллантиради ва камол топтиради. Оила жамиятнинг энг кичик ўчоғи ҳисобланиб, бу даргоҳда келажак кишиси камолга етади, шахснинг шаклланиши эса ниҳоятда мураккаб ва кўп қиррали жараён. Оилавий тарбия боланинг умумий ва ҳиссий ривожланишини таъминлаш билан бирга унинг мавжуд имкониятларини ва ақлий тафаккурини ўстиради.

Боланинг жисмонан соғлом, ахлоқан пок, меҳнатсевар, маданиятли интеллектуал салоҳиятли бўлиб ўсишдан жамиятимиз ҳам манфаатдор. Ўқув тарбиявий муассасаларнинг тарбия борасидаги ишлари қанчалик яхши йўлга қўйилишидан қатъий назар, тарбия масалаларини оила ҳал қилади. Боғча ва мактаблар таълим берса ва тарбияласа, ота-оналар фақат тарбиялабгина қолмай, улар билан бирга яшайдилар ҳам. Шу имкониятлар боис боланинг таъсири кучли ва узоқ давом этади. Ота-оналарнинг фарзанд учун фидойи бўлишлиги, бу ўзбек миллатига хос бўлган ажойиб фазилатдир. Шу маънода

болаларимиз камолотига якка ҳолда ёндошиш, ақлий, ахлоқий, меҳнат тарбияси эҳтиёжини шакллантириш, ўз-ўзига хизмат кўрсатиш малакаси, маиший хизмат, ижтимоий меҳнатга маънавий-руҳий тайёрлаш каби мезон ва қоидаларга асосланиб иш тутишимиз мақсадга мувофиқдир.

Бола тарбияси жуда қадим замонлардан буён оилада амалга ошириб келинган бугунги кун тарбиявий жараёни оилада юксак маданий савияда олиб боришни тақозо этяпти. Янги авлод ХХІ асрга кириб келди, вақт эса кутмайди. Ёшларимиз илм-фан, маданият, санъат ва техника юксак даражада ривожланган бир шароитда яшамокда. Шарқ мутафаккирларининг ғоялари тарбиявий масалаларда халқ донишмандлиги билан уйғунлашиб кетганлигини ҳисобга олган ҳолда, ота-оналарнинг болалар тарбиясига муносабатида оиладаги ўзаро муносабат, қариялар ва болаларга беминнат ғамхўрлик, болаларни кичик ёшдан меҳнатга ўргатиш бўйича ўй-фикрлари акс эттирилгани муҳим аҳамият касб этмоқда.

Оилада боланинг нутқи шаклланиши ва ривожланиши баробарида улар онгига катталарга ҳурмат, дўстлик, ҳалоллик, инсонийлик тушунчалари сингдириб борилади. Эътибор қилсангиз, ҳудди шу вақтда улар атрофдагиларни турли хил саволларга кўмиб ташлашади ва олган жавоблари қандай бўлишидан қатъий назар уларнинг келгуси ҳаётида дастуриламал бўлиб қолади. Ҳудди шунингдек оиладаги ҳар кунги юмушлари давомида болаларнинг хулқ-атвори шаклланиб боради ва кейинчалик ахлоқнинг мураккаб шакллари: жамоатчилик, ватанпарварлик, байналмилал каби жараёнлари давом этади. Оила ўзининг барча ҳаёт тарзи, ҳатто майда-чуйда кўз илғамас томонлари билан ҳам бола шахсини камол топтиради.

Ота-она ўз фарзандларида мақсадга интилувчанлик, ботирлик, ишга масъулият ҳислатларини шакллантириб бориши катта аҳамиятга эга. Шунингдек, қиз болаларни ёши улғайган сари оилавий ҳаётга тайёрлаш, уларни янги оилада одоб-ахлоқ меъёрларига, урф-одатларга, оила юмушларига ва ҳаётнинг нозик соҳаларига пухта тайёрлаб бориш вазифаси ҳам оилада, айниқса, онадан жуда катта меҳнат талаб қилади. “Онасини кўр, қизини ол” мақоли ҳам бежиз эмас. Фарзандлар мустақил оила куришганда оиласи қанчалик мустаҳкам ёки нозик бўлиши ҳам қиз болаларнинг ўз оилаларида олиб кетган тарбиясига нечоғлик боғлиқлигини кўпчилик оналар яхши англайдилар. Агар оилада ота-оналар ҳалол меҳнатлари эвазига ҳаёт кечираётган бўлсалар бундай оиладаги болалар ҳаётда муносиб иносн бўлиб етишадилар. Бола ҳаёт ҳақидаги яхшилик ва ёмонлик, фойдали ёки зарарли тушунчаларни биринчи бор оилада ота-онаси, ака-укаси ва опа-сингилларидан олади. Ота-онанинг характер хусусияти, хулқ-атвори бола тарбиясида ҳал қилувчи омилдир, чунки бола уларнинг ҳар бир ҳаракати, сўзи ва ҳар бир қилмишидан ибрат олади. Шу жиҳатдан ота-она маънан юксак, ахлоқан пок, ростгўй ва маданиятли бўлмоқлари лозим. Айниқса ҳозир камёблашиб бораётган одоб намунаси билан ибрат кўрсатмоқ жуда муҳимдир.

Агар биз одобни бойлик десак, унга амал қилиш эса комилликдир. Болани меҳнат орқали тарбиялаш ҳам алоҳида аҳамият касб этади, чунки қадимдан меҳнат-тарбиянинг асоси бўлиб ҳисобланган. Инсон тарбияси

меҳнатга бўлган муносабатига қараб белгиланади. Меҳнатсевар боланинг ота-онаси номига ҳамisha раҳматлар айтилади. Меҳнат-бу ҳаёт, десак ҳам ўринсиз бўлмайди, негаки, ҳаётни меҳнатсиз тасаввур қилиш қийин. Қўпчилик oilаларда болани ёшлигиданоқ, ҳунарга, маълум бир касбга, умуман, меҳнатга ўргатиб боришади. Бу жуда қувонарли ҳол, чунки боланинг қандай касб танлаши жуда муҳим ҳаётий масала бўлиб, уни ҳал қилишда oilа ёрдам бериши керак. Ахир “Бола бошидан” деб бекорга айтишмаган.

Oilада яхши меҳнат қиладиган болалар мактабда ҳам яхши ўқишади, тиришқоқ ва жамоатчи бўлишади. Уй юмушлари, oilа аъзоларининг ўзаро меҳрга йўғрилган илиқ муносабатлари болалар тарбиясини йўлга қўйишда муҳим аҳамиятга эга.

Маълумки, ўзбек халқи қадимдан болажон халқ. Шу боис катта oilа бўлиб яшаб келишган. Кам болали oilаларга нисбатан кўп болали oilаларда бола тарбияси анча енгил кўчар экан. Катта oilаларда ота-она бериш керак бўлган тарбиянинг анчагина фоизини болалар ака-укаларидан, опасингилларидан ва қариндош-уруғларидан ўзлаштириб олишди. Шу сабабли бундай oilаларда жанжал тўполон эмас, балки ўзаро ҳурмат, дўстлик, сокинлик ва осойишталик ҳукм суради. Улар уйдаги меҳнати орқали жамоатчиликнинг дастлабки сабоғини олишади.

Бола тарбияси жараёни муаммал бўлиши учун ота-оналар аввало ўзлари бир-бирига меҳрли бўлишлари муҳим. Ота-онанинг болага бўлган меҳр-мухаббати-бу ҳиссиётдир. Oilа шароитида болада ота-онасининг меҳри, эркалашлари асосида ота-оналарга, қариндош-уруғларига бўлган ҳиссиётлар-шаклланиб боради. Боланинг отасига бўлган ҳурмати, онанинг ҳурматини жойига қўйишда асос бўлади. Онага бўлган меҳр-мухаббат, оқибат-натижада ўз oilасига, хотини, фарзандларига бўлган муносабатларида ўз аксини топади. Болани ёшлигиданоқ билим олишга қизиқтириш, уларни китоблар оламига олиб кириш, уларни ёшига мос расм, бадиий китоблар тавсия қилиш, китоб ўқиш маданиятини ўргатиб бориш, улар учун oilада адабий муҳитни яратиш ҳамда жуда муҳим ишлар ҳисобланади. Китобларни танлашда уларнинг кўп жилдлигига қараб эмас, балки савиясига қараб танлаш жоиздир. Боланинг интеллектуал салоҳиятини ошириб боришда oilада ота-она муҳим ўрин тутди.

Баъзи носоғлом муҳитдаги oilаларда кўнгилсиз воқеалар бўлиб туриши ҳам сир эмас, бундай болалар орасидан ҳатто қонунбузарлар ҳам келиб чиқмоқда. Бунга сабаб, ота-оналарнинг бола тарбиясидаги уқувсизлиги, тажрибасизлиги панд бераётган бўлса ажаб эмас. Ахир “Тарбиячининг ўзи тарбияланган бўлмоғи керак”, дейишган буюк педагог олимларимиз. Шунга қарамасдан oilа ўзининг хусусиятлари ва такрорланмас таъсири билан бола тарбиясида муҳит омиллигича қолмоқда.